

առելի հաւատարմութեամբ սեւեռելով: Պո-
լիսն ամենէն իրաւ արտայայտութիւնն է
անկա: Միակ այս ծառայութեան գինով
անկա իրաւունքն ունի իմ ամենախոր յար-
գանքին, հիացումին: Կրնայ պատահիլ որ
ժամանակը յաղթահարէ արեւմտահայ գրա-
կանութեան ամենէն բարձրահայեաց փառ-
քերը, ամենէն բարձրագիր արժէքները,
փարկերը, համբաւները: Իմ կարճ կեանքս
որքան շատ տեսաւ այս բարձրակասոյց
նշաններուն գետնի հաւասարումը: Ատոր
համար է որ, շատ մը օրինակներու մէջէն,
լիմ զարմանար Սիւրմանթոն ընդոտնող ու-
րացումին — ես ապրեր եմ այդ բանաս-
տեղծին փառքը իր լման պերճութեանը
մէջ — ու մատնուեր խոռովքի: Պարոնեա-
նին ուրուականը չի տառապիր դարձեալ
տառապանքը Աւետիս Ահարոնեանին խա-
ւարման: Փոխուած չէ, սա տողերուն զը-
ռած պահուն, մեր ճակատագիրը: Այսօր
ալ մեր տղաքը կը մեծնան զրկանքին, ա-
նթութեան, հոգեղէն սպանդին զարհու-
րանքին մէջ: Փոխուած են սակայն այդ ա-
մէնը դիմաւորելու մեր եղանակները: Ու
ինչ զփայտութիւնն որ ասոնցմէ մէկն ըլ-
լայ այն արժեքը ուր կարգախօս է
դարձեր: Սփիւռքի աջ թևը՝ իր կուռքե-
րուն: Զախը՝ իր կիրքերուն: Արեւմտահայ
գրականութիւնը՝ ամայաստան: Այս com-
plexներուն ընդմէջէն է որ սփիւռքի տղաքը
կոնակ կը դարձնեն այն ամէն պատկերնե-
րուն, գործերուն, ձայներուն որոնց ներսը
մեր գերութեան, ցաւին մէկ արձագանգը
կը կարծենք վերագալ: Զեմ զարներ հա-
ւարին շեփորը: Մեզի կը սպառնան իրենց
ընկերներովը: Թող զան բարի այդ ընե-
լիքները: Բայց թող մնան զգոյշ անարգելէ
հոկայ փառքը արեւմտահայ իրաւ գրագէտ-
ներուն: Երկու պոռնիկի պատմութիւն,
չորս կտոր սրամիտ, լաւ դարձուած հայ-
հոյութիւն ու քաջքշուք չեն կրնար զի-
րենք իրենց աչքին մեծցնել: Պարոնեան
իր կեանքովը վճարած է փրկանքը մեր
գրականութեան, իր գործով՝ պարտքը չըը-
ջանային ճաշակներուն, նորոյթին քմահա-
նոյքներուն: Անիկա գտած է իր յիշատա-
կարանային գեղեցկութիւնը: Արեւելահայե-
րուն պիտի իյնար փառքը զինքը իր պան-
թէնը առաջնորդելու:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԺԱԿՈՒՆԻ

Իր մեծ հօր Խոսրովի օրով նախարա-
րական ազգամիջեան կոիւնները, յետոյ իր
հօր Տիրանին կողմէ նախարարներու հետգ-
հետէ շեշտուող ապստամբական ելոյթները
զոսպելու և Արչակունի գահին գերիշխան
հեղինակութիւնը պարտադրելու համար
ձեռք առած բռնի և յաճախ արիւնալի մի-
ջոցները, ստեղծեր էին կացութիւն մը՝ որ
խանգարած էր պետական ներքին կարգ ու
սարքը, և տեսակ մը անիշխանութիւն յա-
ռաջ բերած: Այսպէս, զոր օրինակ, այն
Նախարարները որոնց վստահուեր էին կա-
ռավարական և զինուորական պաշտօններ,
ինչպէս բանակի հրամանատարութիւն կամ
երկրի հազարապետութիւն (այժմեան ա-
ռումով համազօր ներքին գործոց նախա-
րարութեան), կամ պաշտօնազուրկ եղած
էին, կամ իրենք սրբողելով ձգած հեռացած:

Յիշենք, որպէս օրինակ, Մամիկոնեան-
ներու պարագան: Երեք եղբայրներն ալ
Տիրան թագաւորի հետ բախում ունեցած
ըլլալուն, իրենց պաշտօններէն հրաժարե-
լով հեռացած էին արքունիքէն և մեկուսի
կը բնակէին հեռաւոր Տայքի մէջ⁽³⁰⁾:

Այս մէկ պարագան, միւսներէն առելի
երիտասարդ Արչակ թագաւորին ցաւ առ-

թած ըլլալու էր: Քանզի ան, որպէս երե-
խայ կամ մանուկ, իր հօր կողմէ յանձնուած
էր Վասակ Մամիկոնեանին կրթութեան և
զինավարժութեան համար: Վասակ, քէնու-
տած Տիրանէն, մանուկ Արչակը թագաւո-
րին յանձնելով՝ հեռացած էր արքունիքէն:
Ներքին խաղաղութիւնը վերահաստա-

տել անմիջական անհրաժեշտութիւն էր:
Նախարարական գահերու աստիճանները
— միշտ այնքան կազ ու կուռի պատրաստի
պատրուակ — Արչակ վերահաստատեց ըստ
նախկին թագաւորներու օրով հաստատուած
կարգին: (Բայց կ'երեւի նախանձաւար իշ-
խաններ այս կարգը կը յարգէին՝ միշտ
խառնակելով զայն: Որովհետեւ կը տեսնենք

(30) Փաւստոս, Գ. 18:

թէ քանի մը տարիներ վերջ ներսէս մեծ կաթողիկոսը միննոյն զլիսացաւէ պիտի տառապի: Ապագային, մեծահոգակ Հայրապետը դարձեալ քրտինք պիտի թափէ այս կարգը կայունացնելու: Այսպէս, Արշակ թագաւոր կը հաստատէ «մեծամեծները իրենց գահերուն, գործակալները իրենց ատիճաններուն»: Եւ զլիսաւոր մեծ գործակալութիւնը — հազարապետութիւն — կը յանձնէ «շինականներուն շէնացնող Գնունեաց ցեղին»⁽³¹⁾:

Երբ այս կարգադրութիւնները կ'ընէր, արդեօք Արշակ թագաւորի մաքէն անցե՞ր էր թէ շատ չանցած, քանի մը տարի վերջ, ինք ա'լ աւելի յամառ, անզիջող և արիւնալի պայքար պիտի մղէր հայ նախարարներու դէմ՝ քան իր հայրը Տիրան:

Մամիկոնեան երեք եղբայրներ, թաղաւորի հրամանին անսալով, վերադարձան իրենց ինքնակամ աքսորէն: Յիշենք երեքին ալ անունը, որովհետեւ մեր պատմութեան ընթացքին պիտի հանդիպինք այս երեքին ալ իրենց տարբեր տարբեր եղբրական վարձաններով. դաւադրական, հերոսական և դաւաճանական: Առաջին երկուքը, Վարդան և Վասակ⁽³²⁾, երրորդը՝ Վահան⁽³³⁾:

Անդրանիկ եղբայրը Վարդան, տոհմին նահապետ շանակուհեցաւ թագաւորէն: Միջինը, Վասակ, մարմնով փոքրակազմ⁽³⁴⁾ Արշակի աղայեակը, կը կարգուէր սպարապետ: Իսկ Վահանն ալ՝ գորապետ:

Այս տարիներուն Հայաստանի պետական կազմի մէջ չորս իշխաններ կը թռնէր ըլլալ ամենաազդեցիկ, թերեւ ալ երիտասարդ Արքայի զլիսաւոր խորհրդականները — Արշակի կամսարական, Անդովկ Սիւնի, Վասակ Մամիկոնեան և Մեհենդակ Ռշտունի: Սա մեղի ենթադրել կուտայ ուշագիր ընթերցումը Փաւստոսի՝ Փառէնի կաթողիկոս ընտրութեան մասին գրածը⁽³⁵⁾:

Կաթողիկոսութեան յիշատակումը այժմ

մեր ուշադրութիւնը կը դարձնէ Հայրապետական Աթոռին:

Երբ Արշակ գահ կը բարձրանար, Կաթողիկոսը արդէն մեռած էր⁽³⁶⁾:

Սա առաջին Կաթողիկոսն էր որ, ըստ Խորենացիի, Լուսաւորչի սերունդէն չէր: Ըստ Փաւստոսի, երկրորդը ոչ — Լուսաւորչեան կաթողիկոսներուն: Տիրան թագաւոր, Լուսաւորչի թոռ Յուսիկ Կաթողիկոսի հետ վէճ ունենալուն, և զայն սպաննել տալէ վերջ, պիտի չհանգուրժէր ուրիշ Լուսաւորչեանի մը, եթէ կար, Կաթողիկոսական Աթոռ բազմելուն: Փառէն և Շահակ աղբրսեցիս էին, Շահակ Աղբրանոս Եպիսկոպոսի սերունդէն, որոնք մրցակիցներն էին Լուսաւորչի ընտանիքին հայրապետական գահի համար: Փաւստոս կը բացատրէ թէ այդ տան Գրիգորի տունէն կաթողիկոսական պաշտօնին արժանի մէկը չկար: Ինչ որ ալ ըլլայ, Տիրան թագաւոր թշնամական վերաբերում ունէր Գրիգորի տան, և թոյլ պիտի չտար այդ ընտանիքէն ունէ մէկուն՝ սպանուած Յուսիկին տեղը զբաւելու, ո՞րք սրտին դէպի Տիրան:

Հիմա Տիրան թէն ողջ էր, բայց այնս թագաւոր չէր, և կուրացած՝ մեկուսի կ'ապրէր: Իսկ Կաթողիկոսը արդէն մեռած էր, և ճգնաժամ մ'ալ ստեղծուած թափուր Աթոռի շուրջ:

4. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԼԱՅՐԱՊԵՏԸ

Եթէ որդիին ծանօթանալու ֆանթիզմէ՞լ հայրը ուշադրութեան առարկայ դարձնեն, ապահաւոր գործանքը չես կրնար զսպել և կ'ըսես, ի՞նչ պտուղ է այս, և ինչ պիտի ծառէ:

Ահա երիտասարդ զինուորական Աթանազինէս, Յուսիկ Կաթողիկոսի գաւազն:

Ան ամուսնացած է Տիրան թագաւորի Բամբիշ անունով քրոջ հետ⁽³⁷⁾: Այդ տանն,

(31) Փաւստոս, Դ. 2:

(32) Փաւստոս, Դ. 2:

(33) Փաւստոս, Դ. 50: Մեարտպ երեց չորրորդ եղբայր մըն ալ կը յիշէ, Վրոստ: Բայց Փաւստոսի և Խորենացիի լուսնիներ անոր մասին կը ստիպեն զիս անտես առնել այս մէկը:

(34) Փաւստոս, Դ. 54:

(35) Փաւստոս, Դ. 16:

(36) Այս Կաթողիկոսը, ըստ Փաւստոսի, Շահակն էր, ըստ Խորենացիի Փառնեքսէնը (Փառէն կոչուած Փաւստոսէն): Հոս տեղը չէ քննելու թէ ինչու՞ Խորենացիին Յուսիկ Կաթողիկոսէն վերջ կը յիշէ միայն Փառէնը, մինչ Փաւստոս՝ Փառէն և ապա Շահակ: Մեր այս պատմութեան ընթացքին համար ալ կարեւոր չէ այդ:

(37) Փաւստոս, Դ. 19: Դ. 3: Օրմանեան Արքեպիսկոպոս կը գրէ թէ Յուսիկ ամուսնացած պէտք

որևէ ատեն, թագաւորական ընտանիքի փեսայ ըլլալ, նոյնիքն թագաւորին քեռայրը, բացառիկ պատիւ մըն էր, որ առ հասարակ բախտաւոր փեսային փառասիրութիւնը անհունս կը հրահրէր: Հպարտ անգոտանք ղէպի երէկի հաւասարները, կամայական սանձարձակ գործունէութիւն, ետին ինքնահաւան պանծացումը, ամբարտաւանութիւնը շփոթել արժանիքին հետ, և մահկանացուները վարող պարտադիր օրէնքներէն վեր և անոնց գերադաս ըլլալու համոզումը՝ յաճախ կը կաշկանդէ ու կը խաթարէ ինչ որ առաքինի էր իր մէջ:

Աթանազիոնէսի պարագային, յոռեգոյնները այս յատկանիշներուն տիրապետեցին իր անձին և անհատականութեան: Մոռցաւ, աւելի ճիշդ ըլլալ ըսել, ծաղրական արհամարհանքով անտեսեց թէ ինք կ'աթողիկոսի մը զաւակն է: Աւելին: Իր հայրը կ'աթողիկոս, իր մեծ հայրը, համբաւաւոր Վրթանէս կ'աթողիկոս, իսկ Վրթանէսին հայրը՝ Գրիգոր, արդէն սրբացած առաջին Հայրապետը:

Յուսիկ կ'աթողիկոսի մահով, Աթանազիոնէս՝ իր եղբորը՝ հետ միասին ժառանգ կը ստանային կալուածային հսկայ հարստութիւն: Եկեղեցաց զաւառի մէջ Թիւ աւանը, Գրիգորի կալուածը⁽³⁸⁾, Գարանաղեաց զաւառի մէջ Թորգան գիւղը, ուր թաղուած

էին Գրիգոր, Վրթանէս և Յուսիկ⁽³⁹⁾, ապա նաև Հայաստանի առաջին մայր եկեղեցիի սրբազան վայր Աշտիշատի մէջ ալ հաւանարար հօրենական կալուածներ ունէին:

Հարստութիւն, արքայական ընտանիքի փեսայանալ, Աթանազիոնէսի հաճոյատէր կենցաղավարութիւնը մղեցին ղէպի լպրծուն զառիվայրը ցոփութեան:

Ան, «անխրատ ստահակ», որ իր սնոտի մարմնաւոր ազնուականութեամբ և ազգականութեամբ պարծենալով՝ զինուորական կեանք ընտրեց⁽⁴⁰⁾:

Զինուորական ասպարէզը ալ աւելի ձեռնտու կ'ըլլար իր ծոյլ հեշտասիրութեան: Հագուած սքռած, զոհարազարդ սուրբ մէջքին, սոնքալով, ան հերոսը կը դառնար այն լայն ու լայն ճամբային, որ թերևս մանկութեան ատեն իր հոգևորական հօրմէն լսած էր թէ դժոխքի ճամբան է, բազմապիսի հաճոյքներով վիստացող:

Եւ Աթանազիոնէս առանձին չէր այդ ճամբուն վրայ, ոչ միայն իր եղբայրն ալ իրեն հետ էր, այլ սրբեր, վարձակներ, զուսաններ և ծաղրածուններ⁽⁴¹⁾:

Այսպիսի ցոփ հայր մը ինչքան մտահոգ կրնար ըլլալ իր միակ զաւակին կրթութեան: Թերևս ան ըսած կրնար ըլլալ թէ իր սիրունիկ մանչուկը ներքէս, երբ մեծնայ՝ պէտք է իր հօր պէս զինուորական ըլլայ և կեանքը վայելէ լիուրի, և ոչ թէ իր Յուսիկ պապուն պէս «կանանց շորեր հագած հոգևորական» դառնայ:

Եւ իրաւ ալ, ներքէս պահ մը զինուորական պիտի ըլլար:

Արդեօք ո՞վ էր որ Աթանազիոնէսի այս որդին, զեռ մանուկ հասակին կեսարիա ղրկեց: Մանաւանդ անուղղայ և անառակ հօր մը, իրեն օրինակ, մանուկի միտքը զրաւելու և ապա աղարտելու սարսափեցուցիչ հեռապատկերն ալ միշտ ներկայ էր: Մտքը արդեօք:

Ամենայն հաւանականութեամբ մանկան մեծ հայրը՝ Յուսիկ: Երկու զաւակներուն ամբարիշտ կենցաղավարութենէն դառնացած, և բոլորովին յուսահատած անոնցմէ միոյն կամ միւսին հայրապետական զահին

(39) Փաւստոս, Գ. 2, 11, 12:

(40) Փաւստոս, Գ. 13:

(41) Փաւստոս, Գ. 19:

(38) Փաւստոս, Գ. 2:

իրեն յաջորդ ըլլալէ, միաժամանակ նախանձախնդիր կաթողիկոսութիւնը, որպէս ժողովրդական իրաւունք, Գրիգորի ընտանիքին մէջ պահուելուն, Աթանազիոնէսի որդւոյն վրայ սեւեռած իր ամբողջ յոյսը, մանուկը կը զրկէր կեսարիա, Լուսաւորչի ընտանիքին համար յաւէտ սիրելի ոստան, որ Փոքր Ասիոյ լուսաւորութեան կեդրոնն էր:

Կապաղովկիոյ այս մայրաքաղաքը, կեսարիա, մեծափաթեմ քաղաք էր: Ներսէսի հոն զրկուած տարին, թերեւ 330 կամ 332 թուին, դեռ նորահաստատ Կոստանդնուպոլիսը հնադարեան կեսարիոյ հետ չէր կրնար մրցիլ: Թէև նոր մայրաքաղաքի անունն ու փառքը, շնորհիւ Կոստանդին կայսեր քաղաքապետի ջանքերուն, շատ շուտ պիտի հռչակուէր: Հոն պիտի երթար նաև Ներսէս՝ կեսարիայէն Հայաստան գաղտնի առաջ:

Բազմամարդ կեսարիան պիտի դառնար, մանաւանդ Չորրորդ դարուն, քրիստոնէական մեծ կեդրոն: Բնակիչներու ճիշդ թիւը դժուար է որոշել, ինչպէս այդ ատենուայ բոլոր մեծ քաղաքներուն: 260-ական թւականներուն, երբ Շապուհ Ա. Սասանեան արքան զրաւեց կեսարիան, քաղաքը 400.000-ի մօտ բնակչութիւն ունէր⁽⁴²⁾:

Մանուկ Ներսէս, իրնէ ուշիմ, արթնամիտ և զործունեայ, կատարեալ հակապատկեր իր ստահակ հօր, կեսարիոյ մէջ, կարող քրիստոնեայ դաստիարակներու խնամքին յանձնուած կը ստանար և կ'իրացնէր հիմնական ուսմունք, զարգացնելու իր միտքը, ի յայտ բերելու և ուղղելու իր հոգիին՝ և սրտին մէջ մարդասիրական առաքինութեանց կոկոնները, որ շատ չանցած, իր չափահասութեան, պիտի ծաղկէին Հայաստան աշխարհի խոպան և տարամբ հողին վրայ, լիուլի պայծառութեամբ, և այդ ալ իր իսկ անխնջ ջանքերով:

Որոշապէս չենք կրնար ըսել թէ կեսարիոյ դպրոցի քանի մը աշակերտները, որոնք ապագային Քրիստոնեայ եկեղեցւոյ հոգակաւոր սուրբերէն եղան, Ներսէսի զասընկերները եղած ըլլային: Զոր օրինակ, Բարսեղ կեսարացի, եղբայրը՝ Գրիգոր Նիւսացի, և Գրիգոր Նազիանզացի: Ներսէսի աշակերտութեան ատեն անոնք դեռ պղտիկ

էին: Բարսեղ ծնած էր 329ին, եղբայրը 330ին, Գրիգոր Նազիանզացին 329ին: Բայց թէ վերջէն Ներսէս պիտի ճանչնար զանոնք, մանաւանդ Բարսեղը, և Ներսէսուէր անկէ, տարակոյս չկայ:

Բազմահարուստ ընտանիքի դաւակ, աւելին, Արչակունի արքայական ընտանիքի անդամ, ծախք չէր խնայուած Ներսէսի դաստիարակութեան համար: Ան չճաշակեց աղքատութեան կամ նիւթական անձուկ պայմաններու մտահոգութիւնը, որ իրմէ յետոյ կեսարիա, Կոստանդնուպոլիս, Անտիոք և Եգիպտոս վաղող ուսումնասինչ հայ երիտասարդներու գրեթէ ամենուն վիճակուեցաւ:

Քրիստոնէական վարդապետութեան վրեսեմագոյն առաքինութիւններու կենսանորոգ ցանցին մէջ անքակտելիօրէն աղուցուած իր հողին, մշտարթուն աչքերով դիտեց՝ նախ կեսարիոյ և ապա Կոստանդնուպոլսոյ մէջ գործնական ապացոյցները Քրիստոսի քարոզչներու կիրարկման. դպրոց, հիւանդանոց, եկեղեցի, վանք և աղքատանոց: Տեսաւ, ազդուեցաւ, խանդավառուեցաւ և սիրեց, առանց մտքէն իսկ անցնելու այդ ատեն, թէ օր մը անառակ հօտի մը քրիստոնեայ հովիւը պիտի ըլլար, մինչ իր շուրջի համատարած խաթարեալ բարքերը մարտահրաւէր պիտի կարգային իր գիտութեան, զգացումին և ձեռնիւղեցութեան: Այո՛, առանց մտքէն իսկ անցնելու, քանզի ինք, ազնուական դասակարգի ընտրեալ վերնախաւի անդամ, երբ իր ուսումը լրացնէր, գիտութեան ասպարէզ պիտի մտնէր, զհարազարդ կամարով և ականակուռ պատեանով սուրբ մէջքին կապած:

Կեսարիայէն Ներսէս ճամբորդեց Կոստանդնուպոլիս, նոր Հոռոմ, որուն հռչակը սկսած էր տարածուիլ և երկրի ամէն կողմերէն բնակիչներ հրապուրել:

Իր ճամբորդութեան նպատակը ուսում չէր: Երիտասարդ իշխանը նորահաստատ մայրաքաղաք կ'երթար ամուսնանալու Ասպիոն մեծ իշխանի աղջկան հետ⁽⁴³⁾:

(42) Խորենացի, Գ. 16: Մեսրոպ Երէցի Ժ. դարուն վերջերուն զրի առած Ներսէսի կենսագրութեան մէջ ըսածը թէ Ներսէս կեսարիոյ մէջ կ'ուսանէր իր կնոջ հետ միասին, որուն անունն էր Սանդուխտ, Մամիկոնեան ցեղէն, անընդունելի է: Մամիկոնեան ընտանիքի հանգէպ իր

(43) Rawlinson, Vol. I., p. 83.

Երբ Ներսէս իմացաւ որ իր մօրեղբոր որդին⁽⁴⁵⁾ Արշակ, Հայաստանի թագաւոր եղած է, որոշեց վերադառնալ հայրենիք։

Հայաստան հասնելուն, երիտասարդ թագաւորը իր նոյնքան երիտասարդ, գանգ-րահեր, բարեձեւ մօտիկ ազգականին զինուորական ատրիճան կուտար, և կը նշանակէր զինք արքայական Սենեկապետն⁽⁴⁶⁾։

Ներսէս իր հարսին հետ Հայաստան հասնելուն, և արքունիքի մէջ իր բարձր պաշտօնին ձեռնարկելուն, Կաթողիկոսական աթոռը թափուր էր։

Տիրան թագաւորի հակառակութիւնը Լուսաւորչի ընտանիքին, և ատոր տեղ Աղբիւնոս Եպիսկոպոսի ցեղը նախընտրելը քաջամեծք էր ամենուն։ Այս պարագան՝ եկեղեցականներու մէջ համերաշխութեան վրդովուելուն պատճառ եղած էր։ Անոնցմէ շատ շատերը՝ Գրիգորէ և Վրթանէսէ ձեռնադրուածներ, խեղճ կը գիտէին Տրդատ և Խոսրով, Լուսաւորչեան ընտանիքի համակիր և պաշտպան թագաւորներու յաջորդին, Տիրանի բուն հակառակութիւնը։ Իսկ անոր՝ Աղբիւնոսեան երեքներէ քրմական ընտանիքին ցոյց տուած կողմնակցութիւնը, մանաւանդ երբ այդ ընտանիքի անդամներէն մին Կաթողիկոսական գահ բարձրացուց, սմանց աչքին նոյնիսկ սրբապիղծ արարք մը կրնար թուիլ։

Սակայն հօր հակակրօնութիւնը՝ որդին չէր վարակած։ Հայաստանի քաղաքական քառային վիճակին զուգընթաց խառնաչփոթ կացութիւն մըն ալ ստեղծուած էր հայրապետական գահին շուրջ։ Եւ որովհետեւ Արշակ թագաւորի առաջին տարինեւրուն, Արքայի և իր խորհրդականներուն ձեռքէն էր ներքին ճակատը խաղաղեցնել, բնականաբար ուշադրութիւն պիտի դարձրէր նաև եկեղեցական ճակատին։ Թագաւորը վերջապէս ըսելիք ունէր Կաթողիկոսի մը ընտրութեան մասին։ Յիւրաքանչէր, ընտրողն իսկ էր։

Ահա երեք տարիէ ի վեր, զինուորական Ներսէս կը վարէր իր թագակիր ազգականին Սենեկապետի պաշտօնը։ Իր շուր-

ջիններուն համար այս երեք տարիները բաւականաչափ ժամանակ էր ճանչնալու զինք։ Ամէն ոք զարմացած ըլլալու էր երբ կը բաղգատէր Ներսէս իշխանը իր հօր հետ։ Երիտասարդին ուսումնական միտքը, բարոյական բարձր ըմբռնումները, գորովագութ սիրտը և հաստատակամ անկաշառելի ազնիւ նկարագիրը, զինք կարծես երկնառաք թեկնածուն կը դարձնէին այն գահին, որուն պատուանդանը՝ իր նահատակեալ մեծ հայրը Յուսիկ իր երիտասարդի արեւնով լուացեր էր։

Արքային Սենեկապետը զարմացմամբ լսեց ամենուն բերնէն իր անունը, որպէս միակ արժանաւոր թեկնածուն Կաթողիկոսութեան։

Իր դժկամակ բողոքները խուլ ականջներու հանդիպեցան։ Իսկ բողոքողին չքացան երբ Արշակ թագաւորը պնդեց։

Առաջին արարուածը այս հոգեւորական տրամային յուզիչ էր։ Թաւերաբեմը արքայական պալատն իսկ էր։

Կաթողիկոս օծուելու համար, ըստ ընկալեալ կանոնի, ան պիտի զրկուէր կեսօրիա։ Բայց հոն պիտի երթար և Կապադովկիոյ արքեպիսկոպոսին ներկայանար ոչ որպէս զինուորական պաշտօնեայ, այլ հոգեւորական։

Բազմամբոյս արքունիքի մէջ, ամենուն աչքը իր վրայ, մարդարտագարդ ոսկի պատեանով սուրը քակեցին իր մէջքէն, յետոյ, իր բարձր հասակին այնքան վայելուչ ականահաճոյ պատմութեանը առին վրայէն, և անոր հազցուցին կրօնականի անպաճոյճ սքեմը։ Արտօսի կաթիլ մ'ալ մենք կրնանք խառնել այն արցունքներուն, որ պալատականներու շատերուն աչքերէն հոսեցան, երբ սափրիչը անոր գանգուր մազերը կը կտրէր և Ներսէսի դէմքին զրաւչութիւնը կը փոխուէր։ Ապա ձեռունի Փաւստոս Եպիսկոպոսը կը մօտենար իրեն և զինք սարկաւազ կը ձեռնադրէր⁽⁴⁶⁾։

Կեսօրիա ճամբորդութիւնը, 341ին, յաղթանակած շքերթ մըն էր։ Ներսէսի ընկերակցող իշխանական կազմը ցոյց կուտայ թէ արքունի Սենեկապետին ընտրութիւնը ընդհանուր հաւանութեան և խանդավառութեան տրժանացեր էր։ Ինչպէս նաև

⁽⁴⁵⁾ Երբ պաշտամունքի հացնող Փաւստոսի լուսութիւնը այդ մասին վճռական է։ Տես Յաւելուած Դ. Ներսէս Կաթողիկոս։

⁽⁴⁶⁾ Ըստ Օրմանեանի, մօրեղբայրը։

⁽⁴⁷⁾ Փաւստոս, Դ. 3։

⁽⁴⁸⁾ Փաւստոս, Դ. 3։

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍԵ

■ ■ ■ ■ ■ ԱՌՈՐ ազգերու պատմութեան մէջ
■ ■ ■ ■ ■ ալ այսպէս եղած է, քառասուն ժա-
■ ■ ■ ■ ■ մանակներուն ազգային հերոսներ
ձեռք առած են զեկազարութիւնը, առաջ-
նորդելու համար ազգը զժուար ժամանակ-
ներու մէջէն և այսպիսով հասկնալի ընծա-
յելու թէ՛ մարդիկ են որ կը ստեղծեն իրենց
լուսաւոր ժամանակաշրջանը: Բայց երբ
ինքնաստեղծ իշխան մը ազգին ղեկը կը
վարէ յաջողութեամբ, խնդիր կը ծագի ա-
նոր մահուընէն վերջ յաջորդութեան: Նա-
փութեան զաւակը մեռաւ աքսորի մէջ, Լե-
նինի յաջորդը արհամարհեց ինչ որ իրադո-
ւում էր իրմէ առաջ: Խնդիրը առաջնորդ
մը ընտրելուն մէջ ալ չի կայանար: Ամէն
քան կախում ունի անցեալի փորձառութե-
նէն և ազգին սպազայի առաջադրութիւն-

ներէն ինչպէս նաև ձգտումներէն: Տարբե-
րութիւն չընէր թէ ինչպէս իշխանութեան
զուլս անցած է առաջնորդը: Ընտրութեամբ
կամ նշանակովի, բռնութեամբ կամ ժա-
ռանգութեամբ, ինչպէս որ ալ եղած է, չի
կրնար երկար տանն մնալ զիրքի վրայ եթէ
անոր կը պակսին տիպար իշխանի մը կա-
րողութիւնները:

Առաջնորդի մը առաքելութիւնը ուրիշ-
ներու շարժումները ուղղել է, այս տարն-
չութեամբ անհրաժեշտ է անոր գիտնալ թէ
ինչ նպատակի կ'առաջնորդէ զանոնք: Ա-
ռաջնորդին ամենէն կարևոր արժանիքներէն
մին կամքին տիրակալելու կարողութիւնն
է. այսպէս եթէ անկաւ չկարենայ ինք-
զինքին տիրել և կառավարել, ինչպէս
սպասել որ այլոց կառավարէ և ուղղէ...
Պէտք է գիտնայ որոշում առնել և անոնց
ետե կենալ, պատասխանատուութիւն ըս-
տանձնել: Բնականաբար, նախ քան որո-
շում տալը, պէտք է հարց մը ամէն կող-
մերէն քննէ, կշռէ և պարագաները նկատի
առնէ: Բայց անգամ մը որ որոշում տալ

այդ ցոյց կուտար թագաւորի և նախարար-
ներու միջև հաստատուած խաղաղութիւնը,
աւելի ճիշդ է ըսել զինադադարը, որով-
հետև ղեկավարը եկան ցոյց տալու թէ
եղածը զինադադար մըն էր:

Իշխանական շքախումբի մէջ էին Հայր
Մարգարեան, որ քանի մը տարի վերջ այն-
քան յամառ բախում պիտի ունենար այս
միւնեոյն Ներսէսի հետ՝ եկեղեցապատկան
կալուածներու անօրինակ բազմանալուն և
կաթողիկոսական հեղինակութեան բացա-
յայտ անման համար: Սիւնեաց մեծ իշխան
Անդովկ, որուն գեղանի և վիպական դուս-
տրը Փառանձեմ, Արշակունի արքունիքի
մէջ յուզումնալի ելութներու ողբերգական
հերոսութիւն պիտի ըլլար: Բազրատունեաց
մեծ իշխան Բազարատ, Արշալիր Կամա-
րական, Մեհնդակ Ռշտունի, Պարզե Ամա-
տունի, Մոփաց իշխան Դանիէլ⁽⁴⁷⁾:

Մեսրոպ Երէց (Ժ. գար) Ներսէսի ըն-
կերացողներուն մէջ քսանվեց իշխաններ
անուններով կը յիշէ, նաև քսանութ և-
պիսկոպոսներ, որոնց տասներեքին անուն-

ները կուտայ: Ինչպէս նաև չորս հազար
հեծեալներ, որոնց տեսքը, ճամբորդութեան
ընթացքին, գիւղ ու քաղաք կը սարսա-
փեցնեն ի սկզբան, արշաւող թշնամի բա-
նակի մը տպաւորութիւնը թողլով⁽⁴⁸⁾:

Ճամբորդողը եթէ թագաւոր մ'ըլլար,
միթէ՞ ասկէ աւելի պերճաշուք շքախումբ
կրնա՞ր ունենալ:

Այսպէս, երկու մօտիկ ազգականներ,
երկուքն ալ երկտասարդ, երկուքն ալ Ար-
շակունի նախապատիւ վեհապանձ ընտա-
նիքի անդամ, իրենց ձեռքերուն մէջ կ'առ-
նէին Հայաստանի ճակատագրին սանձերը:

Արշակ — այդ տարիներուն զօնէ —
ալ աւելի լաւ քրիտոնեայ էր քան իր
հայրը⁽⁴⁹⁾:

Եւ ակնկալելի էր որ Արշակ և Ներսէս
բախում չունենային ապագային՝ պետական
կեանքը մէկ կամ աւելի ճգնաժամերով
կնճռոտելու:

Ճգնաժամ պիտի գար: Մէկէ աւելի:

Եւրո-Նիւէլէ (7)

ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆ

(47) Փառատոս, Դ. 4:

(48) Մեսրոպ Երէց, 24 - 26:

(49) Փառատոս, Դ. 12: